

Ålandsjungfrun och kulturell glömska

Om Sigrid Backman och skildringen av samvetsfrågan under inbördeskriget

Hur skapas bortglömdhet? Vilka mekanismer gör att vissa författare lyfts fram och så småningom kvalar in i litteraturhistorien medan andra fortsätter att skriva i det tysta för att slutligen isoleras i bibliografiernas gråa gömslen. En del framhårdar och bidrar en morgondag som kanske aldrig randas.¹

MED DE HÄR ALLMÄNT hållna frågorna inleder Roger Holmström essän om Sigrid Backman i sin bok *Att ge röst* om svenskspråkiga folklivsskildrare i Finland. Att frågorna ställs just i samband med Backman är signifikativt. Det finns knappast något annat författarskap i Finlands svenska litteratur kring vilket en utsaga om bortglömdhet ekat så ljudligt. Därtill innefattar Holmströms frågor en spänning mellan en omedveten och en medveten, skapad glömska. Glömdes Sigrid Backman bort eller skapades hennes bortglömdhet mer aktivt: uteslöts hon? Och varför det i så fall?

Syftet med denna artikel är att utforska och diskutera kulturell glömska specifikt i förhållande till Sigrid Backmans femte roman *Ålandsjungfrun* (1919). Romanen utkom året efter inbördeskriget och var den första i Finland att gestalta nyanserade röda karaktärer.² Inom den svenska litteraturen i Finland var den med bred marginal den tidigaste att fokalisera politiskt medvetna röda karaktärer och att

1. Roger Holmström, *Att ge röst. Omvärld och identitet i några nyländska folklivsberättelser*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2005, s. 140.
2. Den här upptäckten tillhör Sven Willner och görs i boken *Söner av nederlaget och andra essäer*, Ekenäs: Ekenäs Tryckeri Aktieförlag 1979, s. 118.

teckna en röd huvudperson med sympati och resning.³ Därtill gjorde den detta i en stilistiskt genomarbetad form som kombinerade det realistiska planet med en avancerad allegorisk nivå, som inte tidigare har noterats. Också denna bortglömdhet av romanens allegoriska estetik är det min avsikt att lyfta fram; varför glömdes estetiken bort i mottagandet och i litteraturhistorien? Redan år 1915 hade Olaf Homén ringat in en blandning av allegori, realism och symbolisk karaktärsteckning som den enigmatiska stilistik som kännetecknade Backman, när han lyfte fram henne i sin bok om de mest löftesrika nya författarna:

Det är föreningen af naivitet och reflexion, som ger innehåll och lif både åt den allegoriska uppställningen och åt de symboliskt gestaltade episoderna. [...] och de halft symboliskt menade personerna. Den är det också, som låter henne finna psykologiska drag som mer än en gång frappa. Också på denna linje går hon nämligen från det konventionella tillbaka till det ursprungliga, och hon uppdagar ofta den inre mening, som formen inte blott ger uttryck åt men ofta också döljer.⁴

Förbiseendet av Sigrid Backmans författarskap i litteraturhistorien efter inbördeskriget gäller framför allt översiktsverk. Hon saknas i John Landquists *Modern svensk litteratur i Finland* (1929), Olof Enckells *Modern finlandssvensk prosa* (1937) och Bengt Holmqvists *Modern finlandssvensk litteratur* (1951).⁵ En liknande brist går igen i en del litteraturhistoriska verk från senare delar av 1900-talet; som Pia Forssell har påpekat är Backman förbisedd i både *Nordisk kvinno- litteraturhistoria* (1993–2000) och *Sain roolin johon en mahdu* (1989).⁶ Inte heller i *Suomen kirjallisuushistoria* (1999) är Backman nämnd, trots att den svenska litteraturen i den nya republiken Finland i öv-

3. Fokalisation avser vem som förnimmer, ser, hör och tänker i en berättelse. Anna Cullhed, "Språk", Carin Franzén (red.), *Grundbok i litteraturvetenskap. Historia, praktik, teori*, Lund: Studentlitteratur 2015, s. 176.

4. Olaf Homén, *De nya författarna*, Borgå: Holger Schildts förlag 1915, s. 63.

5. Till Olof Enckells antologi ska jag återkomma, eftersom den bär på en ambivalens i fråga om Backman.

6. Pia Forssell, "Skönandar och engagemang", Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis 2000, s. 55–60.

rigt behandlas grundligt och nyanserat. ”Sigrid Backmans öde som författare var att under sin livstid inte bli tagen på allvar och efter sin död glömmas bort”, konstaterar Forssell i det stora finlandssvenska översiktsverket *Finlands svenska litteraturhistoria II*.⁷

Men Backmans författarskap är heller inte entydigt bortglömt eller förbisett. Ser man litterära översiktsverk som tongivande kan man konstatera att författarskapet får generöst med plats i Thomas Warburtons verk *Femtio år av finlandssvensk litteratur* (1951) och *Åttio år av finlandssvensk litteratur* (1984), i George Schoolfields *A History of Finland's literature* (1998) och i den redan nämnda litteraturhistorien *FSLH II* (2000) och även i dess uppdaterade och förkortade version *Finlands svenska litteratur 1900–2012* (2014). I forskningssammanhang har Backmans verk behandlats av både mig och av Michel Ekman; Ekmans forskning behandlar bland annat *Ålandsjungfrun*.⁸ Som Arne Toftegaard Pedersen lyft fram i boken *Urbana odysseer*, har Backmans bortglömdhet snarare kommit att bli rent legendarisk. I ett avsnitt med titeln ”Sigrid Backman och den stora bortglömdheten” visar Pedersen hur beskrivningen av författarskapet genom decennier av finlandssvensk litteraturhistoria präglats av en återkommande vilja att ”rädda Sigrid Backman ur glömskan”.⁹ Han skriver:

Listan av kritiker, forskare och författarkollegor som efter Backmans död 1938 ihäggkommit och uppskattat författarskapet är lång och imponerande. Listan inkluderar namn som Nils-Börje Stormbom, Karin Allardt Ekelund, Thomas Warburton, Sven Willner, Merete Mazzarella, Birgitta Boucht, Bo Carpelan och Pia Forssell.¹⁰

7. Ibid., s. 58.

8. Maria Lival-Lindström, *Mot ett eget rum. Den kvinnliga bildningsromanen i Finlands svenska litteratur*, Åbo: Åbo Akademi 2009, s. 183–223; Michel Ekman, *Må vi blicka mot det förflutna. Svenskt och finskt hos åtta finlandssvenska författare 1899–1944*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2011, s. 209–228. Också i bloggen *Kirjallisuutta ja tutkimusta* har litteraturvetaren Marita Hietasaari kort presenterat *Ålandsjungfrun* och Sigrid Backmans unika perspektiv på inbördeskriget, <https://kirjamarih.com/?s=sigrid+backman> (hämtad 13/6 2024).

9. Arne Toftegaard Pedersen, *Urbana odysseer. Helsingfors, staden och 1910-talets finlands-svenska prosa*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2007, s. 357–358. Formuleringen att ”rädda Sigrid Backman ur glömskan” är ett citat av Holmström i *Att ge röst*, s. 144.

10. Pedersen, *Urbana odysseer*, s. 357–358.

Till denna lista kunde man även tillägga Erik Hjalmar Linder i det rikssvenska översiktsverket *Fem decennier av nittonhundratalet* (1965). På 1960- och 70-talen utgavs också fyra av Backmans romaner i nyutgåva i Finlandssvenskt bibliotek, bland dem *Ålandsjungfrun*.¹¹ Men trots detta yrkar även Pedersen på en profilering av Sigrid Backman som en del av en litterär kanon – det är ”hög tid”, skriver han.¹²

Min avsikt är att diskutera den upprepade dialektiken mellan glömska av och påminnelse om Backmans författarskap i relation till Backmans sätt att skildra inbördeskriget. På det svenskspråkiga litterära fält där hon verkade särskilde hon sig inte bara genom sin fokalisation av röda karaktärer utan även genom den sedermera förbisedda allegoriska nivån i *Ålandsjungfrun* som kraftfullt manade fram samvetsfrågan hur de röda behandlats av de vita. Det är en tanke som antyds redan hos Thomas Warburton, när han skriver: ”Sigrid Backman reagerade ömhudat och snabbt på inbördeskriget i Finland, och det är från och med detta som hennes litterära vägar drar sig åtskils från hennes samtidas.”¹³

I *Minne, historia, glömska* skriver Paul Ricoeur med utgångsläge i Freuds essä ”Erinring, upprepning och genomarbetning” om glömska och blockerat minne. Ett ”glömskt minne” tar sig uttryck i upprepning; upprepning är det som finns i stället för att minnas. ”Och själva glömskan kallas ett arbete, i den mån som den är ett verk av upprepningstvånget, vilket förhindrar att den traumatiska händelsen görs medveten.”¹⁴

”Litteratur är kulturens minne”, skriver Renate Lachmann, och fortsätter:

[...] inte enbart som en enkel inspelningsapparat, utan som en kropp av hugfästade handlingar som innefattar den kunskap som lagras

11. I dagens läge finns *Ålandsjungfrun* även allmänt tillgänglig digitaliserad av Nationalbiblioteket: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00009422> (hämtad 13/3 2024) eller <https://www.doria.fi/handle/10024/123956> (hämtad 5/6 2024).

12. Pedersen, *Urbana odysseer*, s. 359.

13. Thomas Warburton, *Ättio är finlandssvensk litteratur*, Helsingfors: Holger Schildts förlag 1984, s. 149–150. Warburton noterar även att de verklighetstroga personerna ibland kan ”te sig som stiliserade figurer ur någon medeltida moralitet”, men öppnar inte denna koppling desto mer.

14. Paul Ricoeur, *Minne, historia, glömska*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB 2005, s. 542. Original *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (2000).

av en kultur, och praktiskt taget alla texter en kultur har producerat och genom vilka en kultur är konstituerad.¹⁵

Benär man ut det, handlar det om vilka kulturella berättelser, som kan och får berättas, och som anses viktiga att minnas, och på vilka sätt andra texter befäster (eller blockerar) dessa berättelser i det kollektiva minnet. Enligt Ricoeur är psykoanalysen och filosofin allierade i att båda utgår från omöjligheten att glömma. Det upplevda förflutna är oförstörbart, också då det är otillgängligt för medvetenhet.¹⁶

Kombinerar man Ricoeurs och Lachmanns tankegångar kan man fråga om också kulturell glömska kan spåras i texter som en kultur har producerat. Det handlar då också om *hur* man minns, i fråga om *Ålandsjungfrun* på vilka sätt romanen har befästs eller blockerats i det svenskspråkiga kulturella minnet i Finland. I detta pågående minnesarbete är även denna artikel en del. För att utforska minnesarbetet ser jag närmare på det litterära fält inom vilket *Ålandsjungfrun* skrevs och de spelregler och normer som utgick från gemenskapen inom detta fält. Begreppet fält härstammar från Pierre Bourdieus teori om sociala fält, där aktörer i olika positioner konkurrerar om framgång, makt och inflytande inom ett gemensamt sammanhang av kulturellt och ekonomiskt kapital.¹⁷ Ett centralt litterärt fält inom vilket de svenskspråkiga författarna i Finland samlades var Finlands svenska författareförening, där även Backman var medlem. Förutom Backman själv tillhörde flera andra aktörer med olika förmedlande och bedömande roller föreningen. Aktörernas positioner och inflytanden var en del av det fält som föreningen utgjorde och dessa aktörers agerande styrdes av olika uppgifter och intressen. Föreningen som

15. Renate Lachmann, "Mnemonic and intertextual aspects of literature", Astrid Erll & Ansgar Nünning (eds.), *A Companion to Cultural Memory Studies*, Berlin: De Gruyter 2010, s. 301. "Literature is culture's memory, not as a simple recording device but as a body of commemorative actions that include the knowledge stored by a culture, and virtually all texts a culture has produced and by which a culture is constituted." Översättning: MLJ.

16. Ricoeur, *Minne, historia, glömska*, s. 542.

17. Pierre Bourdieu, *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*, Cambridge: Polity Press 1996, s. 215; Patricia Thomson, "Field", Michael Grenfell (ed.), *Pierre Bourdieu. Key Concepts*, London & New York: Routledge 2008, s. 68–73, <https://doi.org/10.1017/upo9781844654031.007>.

litterärt fält har undersökts av Stefan Nygård och Henrika Tandefelt och jag anknuter till deras undersökning för att diskutera Backmans position som aktör bland samtida svenskspråkiga författare.¹⁸ Efter en presentation av tidsandan i vilken Backman verkade, gör jag en analys av romanen. Därefter fokuserar jag hur romanen bemöttes på det litterära fältet, av samtidskritiker och prisnämnder, och senare av författare till översiktsverk. I diskussionen av översiktsverk ser jag närmare på två texter som jag tolkar som ambivalenta till Backmans författarskap.

Inom den svenskspråkiga litteraturens historia väcker Sigrid Backmans ”stora bortglömdhet” frågan i vilken mån synliggörande/osynliggörande har påverkats av latent politiska och språkpolitiska ideologiska förväntningar. I vilken mån har det med andra ord funnits ett *implicit tryck* att verka i samverkan med ett specifikt borgerligt narrativ på det svenskspråkiga litterära fältet, oberoende av position inom fältet – eller att utstå uteslutandets konsekvenser?

TIDSANDAN OCH DET LITTERÄRA FÄLTET

När *Ålandsjungfrun* utgavs i december år 1919 var oron över det svenska språkets ställning i Finland stor. I och med språkliga och politiska massmobiliseringar kring sekelskiftet 1900, hade en etnisk lojalitet (för att använda Jan Sundbergs begrepp) uppstått; den svenska solidaritetens rötter gick tillbaka ända till 1800-talets början.¹⁹ Under inbördeskriget befarades den röda regimen i södra Finland representera en ryskorienterad politik, som var fientlig mot det svenska språket. Detta bidrog till sympatier för de vita bland många av de svenskspråkiga.²⁰ Det gav även upphov till mytbildning om enhetlighet. Som historikern Anders Ahlbäck visat, förtegs antalet svenskspråkiga som stridit på

18. Stefan Nygård & Henrika Tandefelt, *Skrivandets villkor och gemenskap. Finlands svenska författareförening 1919–2019*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2019, s. 15, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-499-7>.

19. Jan Sundberg, ”Samhörigheten som kom bort. Den finlandssvenska samlingen före och efter det ryska imperiets sammanbrott”, Max Engman & Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1983, s. 245.

20. *Ibid.*, s. 260.

den röda sidan genomgående. Trots att nästan två tredjedelar av alla de svenskspråkiga finländare som dog i kriget tillhörde den röda sidan, lyckades borgerliga opinionsbildare framgångsrikt hävda att bara ett litet antal vilseledda svenskspråkiga förrirat sig till socialismen.²¹ Den vita retoriken upprätthölls efter kriget. Historikern Matias Kaihovirta har till exempel lyft fram lokal minneskultur i Fiskars och Pojo, där det under 1920- och 1930-talen skapades en berättelse som byggde på drömmen om ett enat svenskspråkigt folk i Finland, ett folk som tillsammans gått ut i strid för den svenska bygdens bevarande. Den hotande socialismen fick i denna berättelse gemensamma drag med den hotande förfinskningen, som båda betraktades som främmande element i den svenskspråkiga miljön.²²

I denna tidsanda, år 1919, grundades även Finlands svenska författareförening för att de svenska författarna i Finland skulle kunna medverka i nordiskt författarsamarbete. Sigrid Backman hade ansökt och antagits som medlem samma år; hon hade då fyra utgivna romaner bakom sig. Enligt Stefan Nygård och Henrika Tandefelt var arvet från 1800-talets nationella idealism under denna tid ännu starkt. Skönlitterära författare förväntades delta i skapandet av en livskraftig nationell kultur för det egna folket.²³ Frågan vad som ansågs utgöra en vital nationell kultur och hur ”folket” uppfattades kan därmed antas ha varit central, inte minst med tanke på den kraftiga politiska splittring som landet nyligen genomlevt och den samtidiga oron över svenskans ställning i det självständiga Finland.

Under föreningens första decennier representerade de allra flesta medlemmar överklass eller övre medelklass, åtminstone sett till socialt och kulturellt kapital, utbildning och förtrogenhet med skrivande miljöer.²⁴ Finländska författare var vid denna tid allt som oftast herrskap och de flesta skildringar av folket som förekom var därför

21. Anders Ahlbäck, ”Årans och hjältarnas anspråk. Militär manlighet och de svenskspråkiga männens medborgarskap i det nya Finland, 1918–1925”, *Historisk Tidskrift för Finland* 97, 2012:1, s. 54, <https://journal.fi/htf/article/view/52333> (hämtad 5/6 2024).

22. Matias Kaihovirta, *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*, Vanda: Työväen historian ja perinteisen tutkimuksen seura 2015, s. 350, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5976-37-3>.

23. Nygård & Tandefelt, *Skrivandets villkor och gemenskap*, s. 9.

24. *Ibid.*, s. 58–59.

skrivna ur herrskapets perspektiv, något som i ännu högre grad gällde den finlandssvenska författarkåren än den finskspråkiga.²⁵

I sin undersökning av Suomen Kirjailijaliittos historia har Kai Häggman lyft fram året 1918 som en brytpunkt i finsk litteratur. Den finskspråkiga litteraturen hade fram till 1918 byggt på folklivsskildringar, men i och med våren 1918 verkade folket svika sina gestaltare. Samtidigt talade och skrev också det röda Finland om borgarnas svek. Enligt Häggman fortsatte konflikterna in på 1930-talet – klyftan mellan borgare och socialister var närvarande i allt och finländarna i de två lägren rymdes inte ens in i samma idrottsföreningar. Också inom Suomen Kirjailijaliitto och den finskspråkiga författarkåren var uppdelningen klar, och knappt någon vänstersinnad författare antogs under denna tid till föreningen.²⁶

Också på svenskspråkigt håll hade många av de författare som inte blev medlemmar i Finlands svenska författareförening under 1920-talet publicerat sig på det folkliga förlaget Bro i Åbo.²⁷ I proportion var flera av dem kvinnor och flera hade bonde- eller arbetarbakgrund.²⁸ Finlandssvenska författare med arbetarklassbakgrund förekom i författareföreningen på 1920-talet, men de var mycket fåtaliga. ”De fem författare, vilkas far jag har betecknat som arbetare, är Anders Allardt, Sigrid Backman, Elmer Diktonius, Hugo Ekhammar och Ture Jansson”, skriver Sven Willner i sin studie av författarnas sociala bakgrund; året han ringar in är 1925. Enligt Willner har endast Backman och Diktonius, av dessa fem författare, ett uttalat klassmedvetande:

[I] Backmans *Ålandsjungfrun* (1919) och *Familjens Brinks öden* (1922) är det första gången en finländsk författare överhuvudtaget försöker skildra inbördeskrigets röda som ärliga, hederliga och klassmedvetna

25. Kai Häggman, *Kivelle perustettu. Suomen Kirjailijaliitto 1897–2017*, Helsinki: Otava 2017, s. 52; Willner, *Söner av nederlaget och andra essäer*, s. 114.

26. Häggman, *Kivelle perustettu*, s. 115–120. ”Suomalaiset olivat jakautuneet kahtia, eikä välissä tuntunut olevan minkäänlaista siltaa tai edes sovittotelevaa elettä.” Översättning: MLJ.

27. Trygve Söderling, ”Mamma, var kommer författarna från? De finlandssvenska debutanternas sociala bakgrund 1917–1982. En kvalitativ studie”, *BLÅ – Boklagets Litterära Årsmagasin* 1983.

28. Nygård & Tandefelt, *Skrivandets villkor och gemenskap*, s. 60–61.

arbetare och inte som banditer eller som av propaganda vilseförda okunniga proletärer.²⁹

Willners citat pekar på den litteraturhistoriska betydelse som *Ålandsjungfrun* har i Finland. Anmärkningsvärt är att denna betydelse inte begränsar sig till den svenskspråkiga litteraturen, utan gäller den finländska litteraturen i stort, även om romanen inte hittills har översatts till finska. I den finskspråkiga litteraturhistorien har F.E. Sillanpääs *Hurskas kurjuus* från samma år fått betydande uppmärksamhet för sin skildring av de rödas villkor, men också kritik för sin primitivistiska folkskildring. Backmans folkskildring särskiljer sig således klart från den allmänna linjen.

Willners citat pekar även på Sigrid Backmans alldeles särskilda sociala ställning inom den svenskspråkiga författarkåren. Backman skilde sig från den överväldigande majoriteten av tidens etablerade författare beträffande sin klassbakgrund, men utmärkte sig även inom den minimala gruppen av svenskspråkiga författare med arbetarklassbakgrund i föreningen, genom det klassmedvetande som hon gestaltade och utforskade i sitt författarskap. Därtill var hon naturligtvis gruppens enda kvinna, på mödernet en före detta tjänarinna, eller pigas, dotter.

ÅLANDSJUNGFRUN (1919)

Ålandsjungfrun var Sigrid Backmans femte roman i en produktion på tio romaner utgivna mellan 1913 och 1935. Romanen inleds med ett citat ur Bergspredikan om ödmjukhet som vägen till Gud: ”Saliga äro de i anden fattiga, ty dem hörer himmelriket till.”³⁰ Stilmedlet är bekant från till exempel Tolstojs *Anna Karenina*. Samtidigt introduceras Bibeln som en central intertext i romanen.

På det realistiska planet skildrar *Ålandsjungfrun* det östnyländska bysamhället Pigbacka sommaren innan inbördeskriget och under den efterföljande krigsvåren, mestadels från den nyinflyttade åländska sömmerskan Klara Vesters perspektiv, men även från den andra hu-

29. Willner, *Söner av nederlaget och andra essäer*, s. 118.

30. Sigrid Backman, *Ålandsjungfrun*, Helsingfors: Holger Schildts Förlagsaktiebolag 1919, s. 7.

vudpersonens, drängen David Ullassons. Förutom Klaras och Davids livsöden, skildrar romanen inbördeskrigets splittrande verkan på Pigbacka. Gränsen mellan vita och röda delar upp byns folk och går till och med genom familjer, som hos Ollasfar och Ollasmor, där hustrun skäms över sin mans röda sympatier till den grad att hon hotar med skilsmässa. Klyvningen understryks av romanens uppbyggnad i två delar.

Boken är till stor del uppbyggd av dialog och bybornas språk fungerar som en tydlig och lekfull klassmarkör, som tidvis också bryter in i berättarrösten och ger den en utpräglad folklig framtoning. Stilistiskt har boken en viss sagoton, trots det allvarliga ämnesvalet. Birgitta Boucht har betonat kontrasterna hos Backman: "Motsättningen, konflikten – inte idyllen – är en kraft i Sigrid Backmans författarskap som borde studeras mycket mera."³¹ En central motsättning i *Ålandsjungfrun* är dess stilistik, blandningen av realism och allegori.

Backman skriver även in sig i en gränssposition mellan det traditionella agrara samhället och en inbrytande modernitet, en position som Klara, i egenskap av yrkesarbetande, nyinflyttad kvinna, representerar. Genom det allegoriska planets symbolspråk blir det dock klart att Klara Vester inte är vilken främling som helst, utan att det moderna bryter mot en folklig religiös föreställningsvärld som härstammar ända från den katolska epokens tider i Finland. "Ålandsjungfrun" är en benämning på den rödvita vilda orkidé som växer särskilt rikligt på åländska ängar, Jungfru Marie nycklar. I den blomstersymbolik som Backman gärna skrev in hos sina kvinnliga karaktärer, signalerar redan titeln romanens koppling till Jungfru Maria och den med henne associerade religiösa nyckelsymboliken.³² I Klara målar Backman således, med en möjlig nickning till Edith Södergran, en egen "Vierge moderne".

Kopplingen till den heliga jungfrun fungerar samtidigt som en nyckel till en mängd andra intertexter, lekfullt inskrivna också i protagonistens namn, Klara Vester. Efternamnet klingar av en känd nyckelpigeramsa: "Jungfru Maria, flyg öster, flyg väster, flyg söder,

31. Birgitta Boucht, "Hundra år av ensamhet. Sigrid Backmans liv och diktning", *Författare om författare. 24 finlandssvenska diktarporträtt*, Borgå: Söderström & C:o Förlags Ab 1980, s. 106.

32. I Sigrid Backmans debutroman *Vindspel* gestaltas huvudpersonen Astris utvecklingskedan genom blomstersymbolik, från fuchsia till vallmo till ros. (Se Lival-Lindström, *Mot ett eget rum*, s. 183–223).

flyg norr, flyg bort där min käresta bor!” – en ramsa som för övrigt finns i ett flertal olika lokala variationer.³³ Förnamnet Klara ljunder i sin tur av Topelius saga, ”Jungfru Marias Nyckelpiga”. I den ber jungfru Marias mor sin dotter springa efter en guldnyckel. På bron över bäcken Kidron, ropar vågorna till henne: ”Vada hellre genom vårt klara vatten!”³⁴ När flickan senare tappar nyckeln blir det en prickig skalbagge som hjälper henne att hitta den på stranden, där den ligger ”mellan två små stenar, en vit och en röd”.³⁵ Den lilla skalbaggen blir jungfruns trotjänarinna, hennes nyckelpiga, och när Jungfru Maria växer upp får hon arva den mäktiga nyckeln av sin mor – ”[m]ed den uppläste hon alla hjertan i världen”.³⁶

Med dessa intertexter kastas även nytt ljus över ortnamnet Pigbacka. I den första delen uppställs karaktärgalleriet bestående av byborna och deras mångfacetterade förhållningssätt till klasstillhörighet. Backman gestaltar Klara (i texten oftast benämnd som ”jungfrun”) som en vacker och levnadsglad sömmerska, hängiven sitt arbete. Jungfrun håller sig dock utanför den tilltagande arbetarrörelsen som engagerar byns drängar och pigor, främst bland dem Helga, kosköterskan från Åkernäs och arbetarföreningens sekreterare. Klaras avståndstagande från politik uppfattas som ”frökenfasoner”, och enligt skvallret om den nya sömmerskan är hon en ”flickas flicka”, det vill säga född utanför äktenskapet. Det oklara faderskapet öppnar för möjligheten att hon härstammar från såväl herrskap som folket – ”[o]ch bara hon inte liknar Grönbymagistern över ögonen” – vilket gör hennes klasstillhörighet förvirrande för de övriga ungdomarna.³⁷

I Klaras stuga, som även är hennes arbetsrum, knacker byns olika gestalter på med sina sömnadsärenden och passar samtidigt på att lätta

33. En av de äldsta folkloristiska samlingarna på olika nyckelpigeramsor från Sverige och Finland gjordes av August Strindberg på 1880-talet. Manuskriptet ”Maria Nyckelpiga” finns på Kungliga biblioteket i Stockholm och i det ingår bl.a. denna ramsa (se E. Louis Backman, *Jungfru Maria Nyckelpiga*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag 1947, s. 12, 15).

34. Zacharias Topelius, ”Jungfru Marias Nyckelpiga”, Ulrika Gustafsson & Hanna Kurtén (utg.), *Läsning för barn*. Band 3, Zacharias Topelius Skrifter XI, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2021, s. 116, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-529-1>.

35. Ibid., s. 1118.

36. Ibid.

37. Backman, *Ålandsjungfrun*, s. 41.

sina hjärtan, inte sällan om de politiska oroligheterna. Klara väcker intresse hos två av byns drängar, Ollas Fridolf och David, och en del avund bland pigorna, trots att hon är skicklig på att bidra också till andras kvinnors skönhet med de klänningar hon syr. I stugan blommar även en stor och ståtlig myrten, en växt som symboliskt kopplar ihop henne med ytterligare en kärleksgudinna, Afrodite. Att kärlek hos Backman får en mycket bredare innebörd än enbart romantik, signaleras samtidigt genom Klaras förhållningssätt till sin nya omgivning:

Men hon ville blott säga flickorna, att hon trivdes och var som hemma bland Pigbackaborna. Om hon också av naturen var fritänkare och inte kunde binda sig vid deras röda trossamfund, så höll hon ändå av dem alla, som hade de varit hennes systrar och bröder.³⁸

David är däremot en varm anhängare av arbetarrörelsen och företar i romanens första del en uppsluppen resa till ett arbetarmöte i Hesperialunden i Helsingfors, där han, förutom de inhemska talarna, träffar både estniska och ryska talare. Michel Ekman har menat att Davids auktoritet som resonabelt språkrör för den röda saken urholkas av hans redogörelse från resan. ”Här framstår han som fullständigt förvirrad och okunnig, och rör dessutom efter en påtvingad övernattning i Johanneskyrkan ihop revolutionsfantasierna med Johannes uppenbarelse.”³⁹ Ekman förbiser dock hur Backman framställer den politiska övertygelsen som en förlängning av gudstro för David.

I sin undersökning *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur* från 1938, analyserar E.N. Tigerstedt gudstro som tematiskt drag i litteraturen och diskuterar även dess klasskoppling. Han påpekar att medan medelklassens och överklassens fromhet ofta skildrades med skarp kritik av samtida författare, framställde författare som Sigrid Backman och Jarl Hemmer allmogens fromhet med välvilja.⁴⁰ Hos Backman gestaltas fromheten som något ursprungligt och gott, och man kan fråga sig om detta drag bidragit till att hennes gestalter

38. Ibid., s. 85–86.

39. Ekman, *Må vi blicka mot det förflutna*, s. 218.

40. E.N. Tigerstedt, *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 272, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1939, s. 216.

ofta uppfattats som ofrivilligt naiva, eller, som hos Ekman, förvirrade. Samtidigt förbises den samhälleliga radikalitet som Backman företräder genom detta drag.

I *Ålandsjungfrun* förankras Davids integritet och förmåga att som dräng ta sin plats i en samhällelig kamp mot överheten utan att hemfalla till grymhet eller översitteri, i upplevelser som de han har i Johanneskyrkan – att råka somna i en kyrkbänk och vakna ensam i Guds hus, att så att säga vara ”allena med Gud och sej själv, eller allena med sej själv och sitt eget samvete”.⁴¹ Det är en tendens som går som en röd tråd genom Backmans romaner. Redan huvudpersonen Astri i debutverket *Vindspel* såg på Kristus som förebild. Gudomen är inte nödvändigtvis övernaturlig hos Backman, utan framför allt den starka livskänsla och närvaro som Kristus ger uttryck för när han ”utan fruktan sade inför kejsarne: Det är jag”.⁴² Samma rättframma livskänsla företräds i *Ålandsjungfrun* av David. Till skillnad från drängen Fridolf, som hugger sig i foten för att undvika fronten, eller Kärrtorps Viktor, som desillusioneras av de grymheter han sett sina röda stridskamrater utföra, fortsätter David öppet stå för sin röda sak och möter senare sin arkebuseringspatrull med lugn värdighet.

Förutom denna dynamik på det realistiska planet, väver Backman in Uppenbarelseboken som en starkt betydelsebärande text på romanens allegoriska nivå. I Uppenbarelsebokens tredje kapitel förklaras vilken nyckel Jungfru Maria blir bärare av – det är ’Davids nyckel’. I ett brev till det forntida Filadelfia, kopplas denna heliga nyckel som kan öppna hjärtan till mänsklig trofasthet inför Guds lagar:

Så säger den Helige, den Sannfärdige, han som har ’Davids nyckel’, han som ’uppläter, och ingen kan tillsluta’, han som ’tillsluter, och ingen uppläter’: Jag känner dina gärningar. Se, jag har låtit dig finna en dörr, som ingen kan tillsluta. Ty väl din kraft är ringa, men du har tagit vara på mitt ord och icke förnekat mitt namn.⁴³

41. Backman, *Ålandsjungfrun*, s. 53.

42. Sigrid Backman, *Vindspel*, Borgå: Holger Schildts Förlag 1913, s. 26–27.

43. Uppenbarelseboken 3:7, *Bibeln eller den heliga skrift*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag 1923, s. 375. Denna version av Bibeln är vald eftersom den är ungefär samtida med *Ålandsjungfrun*.

I romanens andra del drar David ut i inbördeskriget på den röda sidan, ett beslut som förankras i hans politiska engagemang, sprunget ur såväl hans gudstro som barndomsupplevelser av fattigdom. David är uppvuxen i Pigbacka, också han född utanför äktenskapet, vilket efternamnet Ullason berättar om. Som barn har han försökt hjälpa sin sjukliga mamma genom att olovligt mjölka en av Grönbymagisterns ”sjuttio två kuddor”, mjölk som modern tvingar honom att återlämna för att göra rätt efter lagen.

Men pojken vet med sej, att han gjorde så rätt som Gud själv sku ha gjort, och han springer i väg till Grönby med flaskan med sej och förklarar hela saken och frågar vem som gjort lagen. Och då får pojken den första örfilen av Grönbymagistern. Men den följande dagen tappas ett får bort, och då får pojken en sådan risbastu, som går som gift in i hjärteblodet. Ja, det var allt tider då.⁴⁴

Som Michel Ekman påpekat, bagatelliserar Backman inte social orättvisa eller förtryck, i motsats till författare som Jarl Hemmer eller Jacob Tegengren. Förtrycket i *Ålandsjungfrun* personifieras framför allt av Grönbymagistern.⁴⁵ Det gestaltas från olika håll – genom den aga David får som barn, genom magisterns sexuella närmanden mot pigorna, och genom Anders i Blidby, som ligger skadad och svältande efter en arbetsolycka i Grönby, ”tyst som en ihjälskjuten på slagfältet”, utan den ”hederlig[a] pangsjon”, som han och David drömmer om vid hans sängkant.⁴⁶

Under våren 1918 återvänder David från striderna till hembyn, sårad av ett skott i axeln. Relationen mellan David och Klara djupnar, men när tyskarna anländer till Pigbacka, blir han utpekad som röd av den vita Åkernäsfamiljens söner och dömd att avrättas med en gång. Boken utmynnar i att David, tillsammans med byns andra röda, leds upp på Tontberget för att arkebuseras. På det allegoriska planet är det en golgatavandring som Backman tecknar, en avrättning på kullen med jungfrun som vittne:

44. Backman, *Ålandsjungfrun*, s. 140–141.

45. Ekman, *Må vi blicka mot det förflutna*, s. 217.

46. Backman, *Ålandsjungfrun*, s. 166.

Men David ser stumt förbi alla Åkernäsarna och alla de grönkädda soldaterna. Han råkar vara just så lång, att han räcker att se över dem alla. Och där bakom soldaternas ryggar ser han nu Ålandsjungfrun, som smugit sig med ända fram till Tontberget. Hon står där under björkarna vid gårdesgården. Hon står där alldeles stilla.⁴⁷

Efter arkebuseringen visar det sig att även konstnären Gali-herrn befinner sig på Tontberget som vittne. Michel Ekman har lyft fram honom som en av romanens två gränsöverskridande gestalter (vid sidan av den fritänkande Ollashusbonn), en ekonomiskt oberoende gestalt, vars svada ofta är svårtolkad.⁴⁸ I hans mun väljer Backman att lägga en av romanens märkligaste repliker, som på en metanivå kan tolkas som både samhällskritisk och ironisk till den krigskonst som även romanen är en del av:

Ack bröder, så förnäm hon är, vår stolthet, vår västerländska kultur-gudinna. Hon mördar ej, hon arkebuserar. Ha, ha, ha! – Men låtom oss tacka och bedja. Tack alla små som öppet och ärligt stridit! Konstens eldröda blomma skall spira i oanad glans där striden stått. Tack både röda och vita! Och förlåt oss våra synder, oss, som endast skörda.⁴⁹

Att konstens blomma är ”eldröd” kan, även det, tolkas metalitterärt, som ett medvetet ställningstagande för den röda sidans berättelser och utrymmet att skildra dem.

Arkebuseringsscenen följs av att Klara vandrar till byns brunn och ser ner i dess djup som speglar ”en flick av den trofasta blå himmeln”, innan hon tar av sig sina kläder.

Hon klär av sig skor och strumpor, tar av den styva bomullskjolen och den spända tröjan. En grodunge hoppar upp på brunnskanten. Jungfrun hälsar den med ett systerligt leende. Hon är färdig och skinande vit – att gå i brunnen.⁵⁰

47. Ibid., s. 192.

48. Ekman, *Må vi blicka mot det förflytna*, s. 217.

49. Backman, *Ålandsjungfrun*, s. 193.

50. Ibid., s. 195.

I en realistisk tolkning är Klara en ung kvinna som nyss bevittnat både avrättningen av hennes älskade och ett blodigt krigsnederlag som avslutning på sina kamraters kamp för bättre livsvillkor. Scenen är traumatisk, och detta förmedlas också stilistiskt till läsaren genom kontrasten mellan en lugn, sagolik ton och den samtidiga vissheten om Klaras förestående handling, som i psykologiska termer kunde läsas som ett uttryck för inätvänt hat. Självbordet gestaltas som ett klart uttryck för solidaritet med David och den röda sidan, men samtidigt beskrivs Klara i termer av vithet. Vitheten handlar ändå inte om politisk färg, utan genljuder snarare av den klarhet och renhet som finns nedlagda i namnet Klara. Hon är ”skinande vit” i kontrast till det Babylon för ”orena andar” och ”yppighets makt”, som ofta präglade de ”världens kejsarhus och köpmanshus och herregårdar” som David läste om under sin natt i Johanneskyrkan.⁵¹ Det Backman signalerar är med andra ord att Klaras samvete inför Gud är rent, hon har inte vänt sig ifrån kärleken till sina medmänniskor för sin egen vinnings skull.

Jungfruns avklädning ljuder även av en lokal variant av den tidigare nämnda nyckelpigeramsan: ”Flyg öster, flyg väster, flyg söder, flyg norr, flyg hem till min älskades dörr, så får du båd’ strumpor och skor.”⁵² På ett allegoriskt plan gör Himladrottningen sig färdig för att möta sin himmelske brudgum, för de nya kläder som utlovas i Uppenbarelsboken. I ett sändebrev till församlingen i Sardes heter det: ”Den som vinner seger, han skall så bliva klädd i vita kläder, och jag skall aldrig utplåna hans namn ur livets bok.”⁵³ I Backmans roman är det arbetarföreningen som inledningsvis representerat ”livsens röda bok” för byns ungdomar, det vill säga hoppet om ett bättre liv.⁵⁴ Genom Klara gestaltas ett hopp som är bortom den jordiska kampen. Staden Sardes associerades med uppfinningen av pengar, och dessutom med sexuell dekadens – och är med andra ord nära kopplad till de synder som Backman låtit Grönbymagistern personifiera i romanen. Också gradungen på brunnskanten kan tolkas enligt denna symbolik – i

51. Ibid., s. 55–56.

52. E.L. Backman, *Jungfru Maria Nyckelpiga*, s. 225.

53. Uppenbarelsboken 3: 4–5, *Bibeln eller den heliga skrift*, s. 374.

54. Backman, *Ålandsjungfrun*, s. 8.

Uppenbarelseboken liknas grodor vid orenhet.⁵⁵ Ändå hälsar Klara också systerligt på den, och stämningen är rofylld.

Avslutningen fördjupar därmed något av Gali-herrns märkliga replik i scenen innan. I all lågmäldhet skriver den fram den radikala möjligheteten att bevittna inbördeskrigs konflikten och parallellt med en solidaritet med den egna klassen också värna om helt andra värden än de klasspolitiska. I avslutningsorden skriver Backman in den vision som romanens tredje och, i min läsning, främsta gränsöverskridande gestalt Klara Vester har personifierat i romanen. Hos Klara inskrivs förmågan att, trots upplevelser av historiskt förtryck av arbetarna och grymhet på båda sidorna, se både vita och röda som medmänniskor – med modernt språkbruk kunde man tala om en vision av mänskliga rättigheter eller okränkbart människovärde. Liket den unga jungfru Maria som i Topelius saga hittar nyckeln med vilken hon kan upplåsa alla hjärtan i världen, överskrider också Klara gränser: mellan vit och röd, mellan liv och död. I de religiösa termer som genomsyrar romanen är det en vision om nåd, trots båda sidornas ofrånkomliga synder. I de omedelbara eftersviterna av ett djupt polariserande krig gestaltar Ålandsjungfrun både som karaktär och roman såväl gudomlig som human kärlek.

Slutscenen kan även läsas mot bakgrund av paralleller i motivval hos andra kvinnliga författare i samtiden, mest uppenbart Edith Södergran i dikten "Den speglade brunnen": "Ödet sade: vit skall du leva eller röd skall du dö!"⁵⁶ Hos Backman omskrivs detta på det realistiska planet till "vit skall du dö", men på det allegoriska planet handlar det om samma löfte som ges i Uppenbarelseboken: den som segrar i rättfärdighet, ska aldrig utplånas ur livets bok, det vill säga "vit skall du leva" i evigheten.⁵⁷ "Ja, se de var så genomdumma, som trodde att det sku gå att ställa till rättvisa i denna världen", gråter Frimanskan efter Davids avrättning, när hon med sina tre faderlösa söner kommer

55. Uppenbarelseboken 16: 13, *Bibeln eller den heliga skrift*, s. 388.

56. Edith Södergran, *Samlade dikter*, Esbo: Schildts Förlags AB 2002, s. 38.

57. För en diskussion om paralleller i färgsymbolik mellan Backmans och Södergrans debutverk från 1913 respektive 1916, se Maria Lival-Lindström, "Tre systrar – om kvinnan och lyckan i Anna Åkessons, Sigrid Backmans och Edith Södergrans debutverk", Michel Ekman, Julia Tidigs & Clas Zilliacus (red.), *Medvandrare. Festskrift till Roger Holmström den 13 november 2008*, Åbo: Åbo Akademis Förlag 2008, s. 115–125.

skuffande på sin egen arkebuserade mans lik i en skottkärra.⁵⁸ På det allegoriska planet vill Backman således också påminna om en annan rättvisa, bortom ”denna världen”. Symboliskt representerar Jungfru Maria inte bara nåd, utan även en annan ”rättfärdighet” än den som ofta godtyckligt skipades under inbördeskriget. Psykoanalytikern Juliet Mitchell har skrivit om Moderns Lag, som står för moderns förbud mot barnets mordiska önskningar i förhållande till sina syskon.⁵⁹ Genom sina kraftfulla bibliska inslag och åkallan av de eviga lagarna – ”Jag känner dina gärningar” – ställer därmed Backmans roman även var läsare inför frågan om det egna samvetets renhet i relation till ens samhälleliga systrar och bröder.⁶⁰

DET TIDIGA MOTTAGANDET

En recension av Runar Schildts bok *Hemkomsten* år 1919 av Arvid Mörne visar på hur självklart en kritiker kunde anta sig dela perspektiv med sina läsare i sviterna av inbördeskriget:

Hur nära till hands hade det inte legat att förbittringen mot eller det frätande föraktet för det röda mördarpaketet, som vi alla känna inom oss, utlöst sig i berättarens ton eller i fördelningen av skugga och ljus över de diktade och dock i grunden verkliga händelserna?⁶¹

Som roman bröt *Ålandsjungfrun* med det vita narrativet och denna självklarhet. Romanen fick fyra recensioner på svenskt håll och en på finskt.⁶² Det som flera av samtidskritikerna var överens om, var att Sigrd Backman i *Ålandsjungfrun* hade skrivit sin dittills starkaste

58. Backman, *Ålandsjungfrun*, s. 194.

59. Juliet Mitchell, *Siblings. Sex and Violence*, Cambridge: Polity 2003, s. 43.

60. ”Jag känner dina gärningar” är ur det tidigare citatet från Uppenbarelseboken 3:7.

61. Arvid Mörne, ”Runar Schildts nya noveller”, *Dagens Press* 10/1 1920, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1165467?page=2> (hämtad 17/11 2023). Recensionerna är tagna ur Historiska tidningsbiblioteket, Nationalbibliotekets digitala samlingar.

62. Den finska recensionen, skriven av Anna-Maria Tallgren i *Helsingin Sanomat* 23/2 1920, var närmast sammanfattande av de svenska recensionernas ställningstagande och diskuteras därför inte mera utförligt, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1176492?page=3> (hämtad 13/6 2024).

roman. Einar Holmberg i *Åbo Underrättelser* beskrev den tankeväckande romanen som ”en varm och vidhjärtad kvinnas protest mot konventionell uppfattning och okritisk egenrättfärdighet” och berömde Klaras karaktär som ypperligt tecknad. Han vidrörde inte romanens allegoriska nivå, men lyfte öppet fram den utmaning som romanens stil utgjorde för honom. Motsättningen mellan ämne och stil kändes så stark ”att det nära nog blir en omöjlighet för läsaren att sammangjuta dem båda i sin fantasi”.⁶³

Den mest uppenbara styrka som flera kritiker lyfte fram var gestaltningen av David. Holmberg menade att karaktären ”har något av en andens stridsman över sig”, medan Gunnar Castrén skrev i *Nya Argus*: ”Så mycket kött och blod har icke någon gestalt förut ägt hos fröken Backman. Och hans död, då han arkebuseras av tyskarna, har verklig tragisk storhet över sig.” Klaras gestalt var Castrén mer kritisk till; han såg henne som en för Backman typisk kvinnoteckning som ”ibland får en viss romantisk skönhet över sig, men också ofta en ganska irriterande förkonstling.”⁶⁴ Castrén läste romanen uteslutande realistiskt.

Kritikens udd, också i de uppskattande recensionerna, riktade sig främst mot dissonansen med det vita narrativet och delvis även mot ämnesvalet. ”Vilket fruktansvärt namn!” utbrast Castrén om ortnamnet Pigbacka, medan Holmberg menade att romanen måste bemötas med ”mycken förståelse”.⁶⁵ Framför allt frustrerades flera av samtidskritikerna av att Backman inte skildrade den vitas sidans lidanden.

Det som lämnar en otillfredsställd, speciellt i kapitlen om kriget, är den omständigheten, att de äro så blida, så lugna, så alltför ljusa. [...] Endast rykteswis och i förbigående låter hon någon nämna om wäldsgärningar och grymhet mot herrarna [...]

63. Einar Holmberg, ”De nya böckerna”, *Åbo Underrättelser* 23/12 1919, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1160440?page=3> (hämtad 17/11 2023).

64. Gunnar Castrén, ”Korta anmälningar”, *Nya Argus*, 1/1 1920, Nr. 1, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/665129?page=14> (hämtad 17/11 2023).

65. *Ibid.*; Holmberg, ”De nya böckerna”.

beklagade sig *Vasabladets* recensent, signaturen E.Å.⁶⁶ Också Holmberg menade – utan uppenbar ironi trots att romanen utmynnar i arkebusering och självmord – att framställningen inte var ”sakligt riktig, ty den förbiser helt och hållet allt det ohyggliga och råa dessa hämska tider förde med sig”.⁶⁷ I brist på konkret gestaltning av de rödas terror mot de vita kritiserades Backman för att försköna det enda narrativet som kritikerna uppfattade som det sakligt riktiga. I *Wiborgs Nyheter* skrev Gunnar Alléen:

Men vi kunna ej värja oss för tanken, att förf. för starkt idealiserat dessa snälla upprorsmakare. Ollas David, för att taga ett exempel, är vid sin återkomst precis densamme, som när han drog ut, samma i grund och botten godhjärtade, oförläglige och blyge yngling.⁶⁸

Vem som skulle gestalta inbördeskriget gjorde Alléen gällande i recensionens öppningsord, där han lyfte fram Bertel Gripenberg, Emil Cedercreutz och Runar Schildt. Backmans skildring av ”drängar och pigor, starkt anfrätta av socialistiska idéer, vilka de fatta och tolka på sitt lantligt enkla vis” var han kritisk till:

Vi ha till en början Ålandsjungfrun. Varför denna obetydliga och intetsägande person har fått giva namn åt boken fatta vi ej. [...] Hon är en komplett nolla, och om hon över huvud eger ett själsliv, så låter förf. oss ej få den ringaste inblick i det. [...] Hon är, kort sagt, en person, för vilken vi ej hysa det minsta intresse, och därför står vi fullkomligt oberörda vid den tragiska, men mycket sökta upplösningen av händelseräckan, en upplösning som förefaller att vara direkt plagierad ur Runar Schildts ”Rönnbruden”.⁶⁹

66. E.Å., ”Bokmarknaden”, *Vasabladet* 9/1 1920, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1342713?page=2> (hämtad 17/11 2023). Signaturen E.Å. är inte identifierad.

67. Holmberg, ”De nya böckerna”.

68. Gunnar Alléen, ”Bokmarknaden”, *Wiborgs Nyheter* 3/2 1920, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1351690?page=3> (hämtad 17/11 2023).

69. Ibid.

Tonen i recensionen var nedlåtande och plagiatanklagelsen allvarlig. Jämförelsen med Schildt berättade om en ovilja att ta Backman på allvar som en författare med förmåga att medvetet väva in allusioner till andra texter. Ändå stod Alléen rätt ensam i sin uppfattning om *Ålandsjungfrun* som ointressant. Att romanen uppskattades i sin samtid påvisades av att den år 1920, tillsammans med bland annat F.E. Sillanpääs *Hurskas kurjuus*, belönades med Statens litteraturpris och även med Svenska litteratursällskapets Granbergiska pris. Den blev därmed den andra (och sista) av Backmans romaner att uppmärksammas med mer än ett pris på det litterära fältet.⁷⁰

Inte bara Backmans roman, utan även det välkomnande mottagande den fick på fältet, uppfattades dock mycket motstridigt, vilket uppenbarades i en text våren därpå. Den 1 april år 1920 ingick i *Astra* en text med titeln ”I anledning av Svenska litteratursällskapets senaste prisutdelning”, skriven av läraren och författaren Naima Jakobson (under signaturen N. J-n.). Hon började med att förundra sig över att *Ålandsjungfrun* prisbelönats, något som ”verkade rätt överraskande på åtskilliga”, och skrev sedan:

Men i ett fall som detta framställer sig frågan, huruvida inte boken hellre bort förbigås med tystnad än bli föremål för en särskild utmärkelse. – Att överhuvudtaget ett litterärt alsters färg och syftemål inte kan få spela in, då det gäller värdesättning som k o n s t, är en självklar regel. Men kunde inte från denna regel berättigade undantag göras?⁷¹

Jakobson menade att *Ålandsjungfrun* gick emot fosterländska värderingar, eftersom röda karaktärer var tecknade med sympati och resning. Hon citerade arkebuseringsscenen, där Davids längd gjorde att han såg över sina bödlar. ”Med de orden ställer författarinnan in

70. Backman tilldelades 1915 Statens litteraturpris för debutverken *Vindspjel* och *Hälleberget och kavaljeren*, och 1932 SLS Granbergiska pris för *De fåvitska trollen*. För *Hälleberget och kavaljeren* tilldelades Backman 1915 även Tollanderska priset, vilket hon delade med två andra författare.

71. Naima Jakobson, ”I anledning av Svenska litteratursällskapets senaste prisutdelning”, *Astra* 1/4 1920, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/751474?page=3> (hämtad 17/11 2023).

sin hjälte på hans rätta plats, högt över de borgerliga och de tyska befriarna”, skrev hon, och vidare:

Då man sett allmogekvinnor, unga och gamla, skakas av gråt inför den sorgen och förödmjukelsen, att någon av deras manliga anförvanter kämpat skuldra vid skuldra med ryska bolscheviker, mot frihet och fosterland – då kan man inte låta bli att undra, huru Sigrid Backmans prisbelönade bok skulle verka på deras en gång så klara uppfattning om vad striden gällde. Tendensen är inte skarpt framträdande. Men det mest försåtliga är just, att den är mer eller mindre skickligt gömd.⁷²

I argumenten syntes spåren av 1800-talets nationella idealism och synen på författarens uppgift som skapare av den nationella kulturen och som folkbildare. I samma anda citerade Jakobson även Runeberg: ”Ett folk, förnedrat till förtvivlans rand, stod upp att värna om sina fäders land.” Mot narrativet om ”ett folk” och ”mot denna underbara Vita vår” bröt Sigrid Backmans bok ”så egendomligt pinsamt”. Jakobsons oro gällde, förutom romanens tendentiöst skadliga verkan på allmogekvinnorna, även att verket med stöd av sitt pris med större sannolikhet skulle komma att bli läst i Skandinavien. Fosterländskhet vore ”i ett fall som detta” att beakta det litterära alstrets färg genom att romanen ”ställas helt enkelt åt sidan vid granskningen i och för prisutdelningen”.⁷³

En mekanism för att blockera kulturellt minne och motiven för det samma blev således, ovanligt nog, tydligt uttalad. Trots att Jakobson företrädde en enskild röst som inte per automatik var representativ för tidens synsätt i stort, kan man läsa hennes text som ett uttryck för en tendens som förekom i tiden. I den tendensen uppfattades folket inte som borgerligt, men bilden av de gråtande allmogekvinnorna tog ställning för vikten av en sammanhållen berättelse om ett enat folk, som var lojalt med den borgerliga klassen. I Jakobsons förnärmelse över att Backman gjort David lång och reslig i romanen, och i hennes användning av uttryck som ”egendomligt pinsamt” och Runebergs ”ett folk, förnedrat” kan även en kränkning anas. En

72. Ibid.

73. Ibid.

roman som *Ålandsjungfrun*, som livligt skildrade de lägre klassernas medvetna frigörelsekamp, blev oförsämd, då den med sin blotta existens ifrågasatte en hierarkisk klassordning bland svenskspråkiga finländare. Dryga sextio år senare skrev Sven Willner:

[D]et är knappast alltför långsökt att säga, att såväl Mörne som Sigrid Backman illustrerar det komplicerade i den finlandssvenska nationalitetskänslan, i den finlandssvenska identiteten, också – och inte minst – när den återkastas i diktarnas speglar. Det borgerliga Svenskfinland förnekar väl inte existensen av en finlandssvensk arbetarklass. Den har bara inte fått vara så klassmedveten att den förkastar språksolidariteten, inklusive solidariteten med den finlandssvenska borgerligheten.⁷⁴

AMBIVALENSENS BERÄTTARTEKNIK I LITTERATUR- HISTORIEN

Jag ser nu närmare på klassificeringen och beskrivningen av Sigrid Backmans författarskap i två litteraturhistoriska översiktsverk från två olika tidsperioder. Jag tolkar dem som ambivalenta texter som såväl minns Backmans författarskap som blockerar det kulturella minnet av henne som skildrare av inbördeskriget och av röda svenskspråkiga karaktärers perspektiv.

I sin inledande kommentar om urvalet i *Modern finlandssvensk prosa* skrev Olof Enckell:

Att jag låtit urvalet representera en så lång period, från Tavaststjerna till Henry Parland, har å andra sidan tvungit mig att begränsa antalet företrädda diktare. Någon som helst fullständighet avser antologin inte. Sålunda saknas namn som Jac. Ahrenberg, Oscar Behm och Sigrid Backman.⁷⁵

74. Sven Willner, "De finlandssvenska författarna och nationalitetsfrågan", Max Engman & Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland. 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1983, s. 275.

75. Olof Enckell, *Modern finlandssvensk prosa*, Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag 1937, s. 6.

Av de uttryckligen utelämnade författarna – Ahrenberg, Behm och Backman – var Backman den mest moderna. Backmans produktion var i sin helhet utgiven på 1900-talet, den sista av hennes tio romaner, *Under Häxböles sol*, år 1935, det vill säga endast två år innan Enckells antologi utkom. Valet verkar i den mån ha varit motstridigt för Enckell, att han trots sitt uttryckliga utelämnande valde att nämna Backman i inledningen.⁷⁶ I introduktionerna av allmogeskildrarna Paul Werner Lybecks och Josefina Bengts författarskap nämnde Enckell att ”även Sigrid Backman tangerat bygdelitteraturen”. Han menade att hon dock inte var bygdeskildrare, eftersom hon även skildrade stadsmiljöer, men att man i vilken miljö Backman än rörde sig ”frapperas av den lantliga friskheten i hennes förnimmelser och fantasibilder” och av den ”naiva, idylliserande och romantiserande tonen”.⁷⁷ Att Backman upprepade gånger skildrat inbördeskriget nämndes inte.

I samma inledningskapitel lyfte Enckell fram de två prosaförfattare som han såg som de betydelsebärande skildrarna av ”den röda våren”: Runar Schildt och Jarl Hemmer med böckerna *Onni Kokko* och *En man och hans samvete*.⁷⁸

Det som inte skrevs ut, men som berättartekniskt gestaltades i denna 1930-talsantologi, var att den första skildraren av nyanserade röda svenskspråkiga karaktärer under inbördeskriget inte rymdes med i den moderna finlandssvenska prosan. Backmans romankonst gavs ingen kontextualisering, utan beskrevs med generiska ordval: ”lantliga”, ”naiva”, ”fantasibilder”.

Under 1930-talet kom det finländska litterära fältet, som Stefan Nygård och Henrika Tandefelt visat, i tilltagande grad att präglas av en närhet till Tyskland och upprepade studiebesök till den alltmer nationalsocialistiska föreningen Nordische Gesellschaft. Tillsammans med Örnulf Tigerstedt, Tito Colliander, E.R. Gummerus, Göran Stenius och Lorenz von Numers, ingick även Olof Enckell i en grupp yngre författare som kallade sig ”svarta gardet”, skrev texter till tidskriften *Svensk Botten* (1937–1944) och samlades i det högerradikala Aktiva studentförbundet.⁷⁹ Hur stor makt gruppen hade att styra det

76. Ibid., s. 333.

77. Ibid., s. 16–17.

78. Ibid., s. 19.

79. Nygård & Tandefelt, *Skrivandets villkor och gemenskap*, s. 127.

offentliga samtalet går knappast att i efterhand bedöma, men på denna grupp ”mörkmän” syftade Elmer Diktonius (naturligtvis utgående från en egen ideologisk positionering) i en text i *Arbetarbladet*. I den varnade Diktonius för en monopoliserad tidningsmarknad, antidemokratisering av författarkåren och den litterära elitens dragning till reaktionära ideologier.⁸⁰

Det Diktonius påminde om, var att det litterära fältet utgjorde en marknad på vilken konkurrens pågick, inte bara om kulturellt eller symboliskt kapital, utan också om pengar. Den ekonomiska konkurrensen bland författarna var hård, eftersom tillgången på pengar att dela ut var synnerligen begränsad under mellankrigstiden. Förutom de statliga litteraturpriserna och SLS pris, fanns främst den år 1921 inrättade Ahlströmska fonden. Styrelsen för Finlands svenska författareförening fattade beslut om stipendier ur denna fond.⁸¹ Det hade en mycket konkret betydelse för författarnas arbetsförmåga vilket stöd de ägde bland medlemmarna av de organ som fattade beslut om medel, något som Diktonius ordade om även i ett privat brev.⁸² ”[F]örutsättningarna för författare med arbetarbakgrund att klättra upp på parnassen var på det hela taget oförmånliga, inte minst ekonomiskt”, skriver Stefan Nygård och Henrika Tandefelt.⁸³ Som Sven Willner påpekat, handlade svenskhetsrörelsen också om att slå vakt om ärvda privilegier, som visserligen endast en liten minoritet av de svenskspråkiga finländarna blivit delaktiga i.⁸⁴

Dryga sextio år efter Enckells bok, år 2000, utkom *Finlands svenska litteraturhistoria* i två band. I detta omfattande litteraturhistoriska verk är Backmans bortglömdhet, som nämnt, framlyft och författarskapet

80. Elmer Diktonius, ”Tjugu år i vår litteratur”, *Arbetarbladet* 4/9 1939, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1960059?page=10> (hämtad 17/11 2023).

81. Märten Ringbom, *Finlands svenska författareförening 1919–1969*, Borgå 1969, s. 11–12; Nygård & Tandefelt, *Skrivandets villkor och gemenskap*, s. 101. Även Suomen Kirjailijaliitto beslöt om en andel av den Ahlströmska fondens medel.

82. ”Sänder i dag ansöknigen om de Ahlströmska, men där finns nog inte en levande kotte som ids agitera för mig, när Hgr är borta. Och det är nog de gamla jassarna som änyo får sina åderförkalkningsmedel.” Elmer Diktonius till Hans Ruin, Jörn Donner & Marit Lindqvist (utg.), *Elmer Diktonius brev*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1995, s. 58. Hgr är Hagar Olsson.

83. Nygård & Tandefelt, *Skrivandets villkor och gemenskap*, s. 66.

84. Willner, ”De finlandssvenska författarna och nationalitetsfrågan”, s. 271.

tilldelat en generös sidmängd i kapitlet ”Skönandar och engagemang”, skrivet av Pia Forssell. De flesta av Backmans böcker är omnämnda, även de två romanerna om inbördeskriget. De beskrivs som ”hennes minst okända” verk, i vilka hon ”stillsamt men effektivt” tar ställning till kriget och med medvetenhet beskriver övergreppen på bägge sidorna.⁸⁵ Minnet av *Ålandsjungfrun* blockeras därmed inte genom ett utelämnande, snarare genom klassificeringen. Den något diffusa kapitelrubriken ”Skönandar och engagemang”, under vilken Backman placeras, verkar fungera som en samlingsterm för tio- och tjugotalets ännu utforskade kvinnliga författarskap.

I följande kapitel, ”Inbördeskriget i litteraturen”, skriver Johan Wrede inkännande om de djupa socialpsykologiska trauman som ett inbördeskrig lämnar efter sig – trauman som det kan ta generationer att övervinna. I det svenska kulturlivet i Finland syntes detta under mellankrigstiden genom en politiskt motiverad segregation av gulröd kultur.⁸⁶

I Wredes kapitel behandlas Bertel Gripenberg, Hjalmar Procopé, Arvid Mörne, Mikael Lybeck, Jarl Hemmer, Runar Schildt och Elmer Diktonius, av vilka de två sistnämnda framlyfts som de främsta skildrarna av röda karaktärer – Schildt med novellen om ”den stackars underbegåvade drängen Aapo, som alla driver med” och Diktonius med diktsviten ”Röd-Eemeli” (1930) och *Janne Kubik* (1932).⁸⁷ Jämförelser görs även med F.E. Sillanpää. Anmärkningsvärt är enligt Wrede att Diktonius skildrade sina två mest kända röda protagonister som intellektuellt utvecklade människor och nämner att Sillanpää mottog kritik från socialistiskt håll för en liknande gestaltning.⁸⁸ Han skriver vidare:

Det skulle dröja länge innan någon övergripande bild av kriget kunde vinna ett allmänt godkännande av den politiskt delade publiken. Bland finlandssvenska litterära verk om inbördeskriget som visar upp en sådan strävan till politisk kritik, kombinerad med en mänsklig

85. Forssell, ”Skönandar och engagemang”, s. 58–59.

86. Johan Wrede, ”Inbördeskriget i litteraturen”, Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis 2000, s. 63.

87. *Ibid.*, s. 66–67.

88. *Ibid.*

ideologiskt överbyggande värdeskala, måste man framför allt nämna Anna Bondestams roman i arbetarmiljö, *Klyftan*, från 1946.⁸⁹

Ser man till det Backmanska författarskapet, blir *Ålandsjungfrun* både omnämnd och samtidigt utesluten i *FSLH*, i den binära uppdelningen mellan de kvinnliga sköndarna och de manliga krigsförfattarna. Undantaget som bekräftar den binära regeln är omnämmandet av Anna Bondestam på krigskapitlets sista rader, trots att *Klyftan* utgavs nästan 30 år efter *Ålandsjungfrun*. Wredes gestaltning av Bondestams roman som en strävan efter politisk kritik, kombinerad med en överbyggande värdeskala, är en beskrivning som väl kunde ha gällt även *Ålandsjungfrun*, skriven genast i sviterna av kriget och i sin samtid belönad med bland annat samma pris som tillföll Sillanpää för *Hurskas kurjuus*.

Ser man på författarna som klassificerats som inbördeskrigets skildrare i kapitlet kunde dessa indelas i ”den vita övertygelsens sångare”⁹⁰ (Gripenberg, Procopé, Hemmer, Mörne), de mer existentiellt inriktade skildrarna av strid och fångvaktande som mänsklig erfarenhet och skuld (Lybeck och en senare Hemmer), samt skildrarna av röda män som underbegåvade antihjältar (Schildt och Diktonius).⁹¹ I gestaltningen av inbördeskrigets svenskspråkiga litteratur mellan världskrigen i Finland saknas dock skildrare av röda protagonister av båda könen som tänkande och kännande, politiskt och ideologiskt medvetna, drivna vuxna människor, sådana som Sigrid Backman gestaltade i den handlingskraftiga pigan Helga, den gudstroga drängen David Ullason eller fritänkaren och husägaren Ollasfar. En sådan skildring är inte heller Anna Bondestams *Klyftan*, som skildrar inbördeskriget ur ett barns perspektiv, det vill säga perspektivet hos en oskuldsfull protagonist.⁹²

89. Ibid.

90. Ibid., s. 64.

91. Ibid., s. 64–67.

92. I Michel Ekman's förkortade uppdatering från 2014 är kapitelrubiken ”Sköndar och engagemang” utbytt mot ”Dagdrivare och engagemang”. Runar Schildt, Kersti Bergroth och Sigrid Backman ingår med egna avsnitt. I kapitlet ”Inbördeskriget i litteraturen” nämns även Sigrid Backman kort med hänvisning till det tidigare avsnittet om henne, där också receptionen av *Ålandsjungfrun* tas upp. Michel Ekman (red.), *Finlands svenska litteratur 1900–2012*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet

På det litterära fält där Sigrid Backman verkade år 1919 var hon en ovanlig aktör. I det kulturella minnet av *Ålandsjungfrun* möts således frågor om klass, genus, religion, ideologi och politik, också språkpolitik. ”Den stora bortglömdheten” handlar inte bara om den enskilda författaren, utan även om frågan om vem som i det tidiga 1900-talet kunde ta plats och genom både symboliskt synliggörande och ekonomiskt stöd beredas plats på det svenskspråkiga litterära fältet i Finland.

Samtidigt handlar den kulturella glömskan också om den specifika romanen *Ålandsjungfrun*. Det är anmärkningsvärt hur lite intresse romanens estetik och symbolik, med sin myriad av allusioner till Bibeln, sagor, medeltida Mariahymnologi och grekisk mytologi, väckt, och hur förseglad romanens allegoriska nivå tett sig i över hundra år, trots att den signaleras redan i romanens titel och inledande bibelcitat.

Som Sven Willner påpekat, försvarade Sigrid Backman inte upproret år 1918,⁹³ men på det realistiska planet gestaltade hennes roman ett från den rådande synen avvikande sätt att förklara det. Den tecknade svenskspråkiga finländare som ville delta i upproret av egen fri vilja i strävan efter en ökad autonomi i samhället (inte olikt Åland, vars självstyre var högaktuellt år 1919). Solidariteten i Backmans roman gällde därmed inte ett enat svenskspråkigt folk. Snarare, som Willner fört fram, kan *Ålandsjungfrun* läsas som ett uttryck för solidaritet med den samhällsklass för vilken kriget hade framstått som hoppet om bättre livsvillkor eller ett bättre samhälle.⁹⁴ Genom sin allegoriska estetik och religiösa mystik fördjupade Backman därtill den realistiska nivån för att kraftfullt frammana samvetsfrågan. I sin fokalisation av röda karaktärer, gällde det framför allt frågan hur de vita behandlade de röda, en fråga som man år 1919 inte verkade kunna vidröra eller ens riktigt uppfatta på det litterära fältet. Det skulle dröja 12 år innan

i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis 2014, s. 39, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-463-8>. Viktigt att notera är dock att Backman inte skildrade de rödas övergrepp i sina romaner, trots att de inte heller förnekades. Däremot gestaltade hon upprepade gånger de vitas övergrepp mot de röda och de rödas mänskliga lidande. Hennes fokalisation, och därmed även den implicita solidaritet som hennes romaner gav uttryck för, tillföll till övervägande del den röda sidan.

93. Willner, ”De finlandssvenska författarna och nationalitetsfrågan”, s. 274.

94. Ibid.

Jarl Hemmer tog upp det brännbara temat år 1931 i *En man och hans samvete* och då fokaliserat genom en vit karaktär. I den meningen utgjorde *Ålandsjungfrun* en störning, en pinsamhet, i berättelsen om de svenskspråkigas hierarkiska enhet. Och kanhända gav den också ställvis tillfälle till symbolisk hämnd. Alf-Henrik Helsing har med uttrycket ”dubbelt landsförräderi” beskrivit den borgerliga svenska synen på de svenskspråkiga arbetarnas deltagande på den röda sidan.⁹⁵ Motiv för kulturell glömska saknades således inte på det till största del borgerliga litterära fält där Backman verkade.

Hos Paul Ricoeur beledsagas minnets blockering med lärdomen från en annan av Freuds texter, ”Sorg och melankoli” från år 1917. Den genomarbetning som krävs för att kunna minnas, i stället för att upprepa, är oupplösligt förknippad med sorgearbete, det vill säga med en emotionell frigörelse från förlorade kärleks- och hatobjekt. ”Denna integrering av förlusten, där minnet sätts på prov, är av stor betydelse för alla metaforiska exponeringar av psykoanalysen utanför dess verksamhetsfält,” skriver Ricoeur.⁹⁶ Närmar man sig litteratur som kulturellt minne, kan *Ålandsjungfrun* ses som ett särskilt smärtsamt minne av att ett brödra- och systrakrig inte enbart utkämpades mellan finländska språkgrupper, utan också inom dem, även mellan svenskar av olika klasser och med olika intressen. Romanen sprängde ömsesidigt berättelsen om etnisk svenskspråkig lojalitet i vilken inget sorgearbete behövde ske. *Ålandsjungfrun* påminde om att de röda inte hette enbart Aapo eller Eemeli, utan även David eller Helga. Den realistiska nivån gestaltade hur de vita arkebuserarna må ha fått tilläggsstyrka av tyskarna, men att de också själva pekade ut sina svenskspråkiga grannar för att avrättas. Samtidigt underströk den allegoriska nivån de röda karaktärernas mänskliga okränkbarhet, det helgade i varje människas liv, vilket tydligt skiljde Backmans framställning från de mer dehumaniserande skildringar av röda som förekom i samtidens litteratur.

I boken *Klasskamp på svenska* har historikern Matias Kaihovirta menat att akademisk historieskrivning på svenska i Finland ofta

95. Anna Bondestam & Alf-Henrik Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker. Finlands Svenska Arbetarförbund 1899–1974*, Vasa: Fram förlag 1978, s. 164; Kaihovirta, *Oroliga inför framtiden*, s. 38–39.

96. Ricoeur, *Minne, historia, glömska*, s. 543.

utgått från ett borgerligt över- eller medelklassperspektiv och från den borgerliga över- och medelklassens erfarenheter och historia. Enligt Kaihovirta behöver orsakerna till detta inte enbart sökas i den finlandssvenska arbetarrörelsens numerära eller politiska svaghet, utan man kan fråga sig om det kanhända är precis tvärtom – att till exempel arbetarklassen haft en större betydelse för svenskheten i Finland än man på borgerligt håll velat medge?⁹⁷ Frågan är hurdan kulturell glömska polariseringen gett upphov till. Medan Johan Wrede har skrivit om hur det gulröda svenska kulturlivet segregerades under melankrigstiden, menar jag att denna segregering även kunnat gälla vilka delar av ett författarskap eller av ett verk man minns. Det kulturella minnet av Sigrid Backmans författarskap eller av *Ålandsjungfrun* som roman har då betonat vissa, med det dominerande narrativet förenliga aspekter, medan andra, mer brännbara aspekter såsom samvetsfrågan har förpassats i kulturell glömska. Den upprepade dialektiken kring Backmans legendariska ”bortglömdhet” har jag i denna artikel valt att tolka som ett glömskans arbete som både skylt och uppdagat det fördolda.

97. Matias Kaihovirta, ”Inledning. Socialism som bortglömd erfarenhet i det svenska Finlands historia”, Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (red.), *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse*, [Helsingfors]: Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland 2022, s. 13.